

RỒNG TRONG VĂN HÓA ĐÔNG – TÂY

Phan Nguyễn Quỳnh Anh

Trường Đại học Thủ Dầu Một

TÓM TẮT

Văn hóa so sánh là một phương pháp nghiên cứu cơ bản, đặc biệt trong những trường hợp cần chỉ ra nét tương đồng và dị biệt của đối tượng cùng xuất hiện trong hai hay nhiều nền văn hóa khác nhau. Áp dụng phương pháp này để phân tích hình tượng rồng trong hai nền văn hóa Đông – Tây, bên cạnh việc chỉ ra những nét đặc trưng về tạo hình, lối tư duy nhận thức, ứng xử, bài viết cũng thể hiện thế giới quan, nhân sinh quan của cư dân văn hóa để đi đến đúc kết: hình tượng rồng trong văn hóa phương Đông đặt bên cạnh rồng trong văn hóa phương Tây là so sánh ảnh hưởng hay so sánh song song.

Từ khóa: văn hóa so sánh, rồng, phương Đông, phương Tây

*

1. Đặt vấn đề

Trong văn hoá tâm linh ở cả phương Đông và phương Tây, rồng được khắc hoạ một cách phong phú và hàm chứa nhiều ý nghĩa. Rồng là sản phẩm từ sự tưởng tượng của con người trong những điều kiện tự nhiên, xã hội khác nhau, nên có thể nói nghiên cứu và lý giải về rồng là nghiên cứu về thế giới quan, nhân sinh quan của chính nền văn hoá đã sản sinh ra nó. Rồng phương Đông và rồng phương Tây đã được nghiên cứu so sánh trên nhiều phương diện. Trong bài viết này, chúng tôi áp dụng những thao tác cơ bản trong văn hóa so sánh để nêu ra những khác biệt và tương đồng (nếu có) trong hình tượng rồng xuất phát từ hai nền văn hóa phương Đông và phương Tây, đồng thời lý giải nó dưới góc nhìn văn hoá học.

Trong Từ điển Tiếng Việt, con rồng được định nghĩa là *động vật tưởng tượng theo truyền thuyết, mình dài, có vẩy, có chân, biết bay, được coi là cao quý nhất trong các loài vật*. Còn theo Wikipedia,

rồng là loài vật xuất hiện trong thần thoại phương Đông và phương Tây, nó biểu thị cho loài linh vật huyền thoại có sức mạnh phi thường. Như vậy, con rồng chưa bao giờ tồn tại với tư cách là một sinh vật có thật của giới tự nhiên, nhưng trong hầu hết các nền văn hoá, rồng đều xuất hiện và được mô tả rõ ràng về hình dáng, đồng thời mang trong mình những ý nghĩa sâu xa thể hiện đặc trưng của từng nền văn hoá khác nhau.

Về nguồn gốc của rồng, có quan niệm cho rằng, sau khi Hoa Hạ thống nhất các bộ tộc Trung Nguyên đã kết hợp vật tổ của mình với vật tổ các bộ tộc khác để tạo thành con rồng. Trong *Tìm về bản sắc văn hoá Việt Nam*, Trần Ngọc Thêm đã nêu lên nguồn gốc của rồng từ văn hoá gốc nông nghiệp, chính nếp sống tình cảm, hiếu hoà của cư dân nông nghiệp đã biến con cá sấu (vốn có rất nhiều ở vùng Đông Nam Á) hung dữ thành con rồng hiền, cai quản và ban phát nguồn nước dồi dào cho họ. Tác giả đã dẫn chứng phần nghiên cứu của

D.V.Deopik, “rồng là con vật đặc thù chung cho tất cả các dân tộc Việt và chính từ đây nó đã đi vào văn hoá Trung Hoa” và của Ja.V.Chesno, “hình tượng con rồng phát sinh từ Đông Nam Á đã thâm nhập đến những vùng xa xôi nhất của Châu Âu”. Cũng theo D.V.Deopik và Ja.V.Chesnov, từ vùng Đông Nam Á, hình tượng rồng đã được hội nhập vào văn hoá Trung Hoa và đi đến những vùng xa xôi nhất của châu Âu. Khi sang nền văn hoá gốc du mục thì con rồng lại bị dương tính hoá, thân hình thu ngắn lại và có hình thù giống thú, còn tính cách thì ác độc dữ tợn [6: tr.245].

Hầu hết các nghiên cứu về nguồn gốc đều khẳng định rồng xuất phát từ văn hoá phương Đông, cụ thể là vùng Đông Nam Á rồi lan sang văn hoá phương Tây; nên, có thể nói những so sánh về rồng phương Đông và phương Tây thuộc vào loại so sánh ảnh hưởng. Theo Trần Ngọc Thêm và Nguyễn Ngọc Thơ [7], nguồn gốc con rồng đã được đào sâu, soi rọi xuyên văn hóa để hệ thống hành trình của rồng. Văn hoá “rồng từ vùng Bách Việt được lan tỏa đi gần khắp thế giới. Hành trình của rồng từ vùng Bách Việt đi ra thế giới có thể hình dung qua bốn bước:

Thứ nhất, rồng từ Bách Việt đi lên vùng Hoa Hạ (lưu vực sông Hoàng Hà), rồi từ vùng Hoa Hạ đi tiếp sang khu vực Đông Bắc Á còn lại (Triều Tiên, Nhật Bản).

Thứ hai, rồng từ vùng Bách Việt đi xuống Đông Nam Á hải đảo, rồi từ các nước Đông Nam Á hải đảo (như Indonesia), đi tiếp xuống châu Úc và châu Đại Dương, tới New Zealand.

Thứ ba, vào thời kỳ băng hà cách nay khoảng một vạn năm, rồng từ Á châu đã cùng cư dân Mongoloid đi qua eo biển

Bering (nối cùng Siberi của Nga với vùng Alaska của Mỹ), tới Bắc Mỹ, rồi đi tiếp xuống Trung và Nam Mỹ.

Thứ tư, rồng từ vùng Hoa Hạ theo chân những đoàn di dân và thương nhân vượt qua dãy Thiên Sơn đi về phía Tây tới Lương Hà và Ai Cập, rồi từ Lương Hà và Ai Cập, đi tiếp tới châu Âu.”

2. Tạo hình rồng trong văn hoá phương Đông và phương Tây

Vì rồng là sản phẩm của sự tưởng tượng nên với từng nền văn hoá của các dân tộc phương Đông, hình tượng rồng đều có ít nhiều khác biệt. Sự dị biệt về hình tượng rồng trong văn hoá phương Đông tạo nên hai cấu trúc chính: rồng có thân bò sát như cá sấu hay rắn (rồng ở các nước Đông Nam Á, trong đó có rồng truyền thống của Việt Nam) và rồng có thân thú như hổ, sói... (thường thấy trong văn hoá các nước Bắc Á). Về sự khác nhau này có một cách lý giải là khi dấu ấn văn hoá nông nghiệp mạnh mẽ thì hình tượng rồng phổ biến là có thân bò sát, phù hợp để diễn tả độ mềm mại, tính chất lượn sóng của nước; khi tính chất giai cấp phân hoá mạnh thì gắn với kiểu rồng có thân thú để thể hiện uy quyền của giai cấp cầm quyền.

Mặt khác, do sự tiếp biến văn hoá và ảnh hưởng lẫn nhau, hình ảnh rồng của mỗi dân tộc có sự biến đổi qua nhiều giai đoạn khác nhau. Chẳng hạn như hình tượng rồng Việt Nam đã có hàng chục lần biến đổi. Qua các cổ vật được khai quật, người ta thấy rằng rồng thời Hùng Vương có thân dài, có vây như cá sấu. Đến thời Lý, rồng được khắc hoạ là con vật mình dài như rắn, thân tròn nếu là con nhỏ, còn con lớn thì thân có vẩy và lưng có vây. Thân rồng uốn cong nhiều vòng uyển chuyển, mềm mại và

nhỏ dần về phía đuôi. Rồng có bốn chân, mỗi chân có ba móng cong nhọn. Đầu rồng ngẩng cao, há miệng rộng với hai hàm răng nhỏ đang vờn đớp viên ngọc quý. Từ mũi thoát ra mào rồng có dạng ngọn lửa, vì thế được gọi là mào lửa. Trên trán rồng có một hoa văn giống hình chữ "S", cổ tự của chữ "lôi", tượng trưng cho sấm sét, mây mưa. Hình tượng con rồng thời Trần có nhiều biến đổi so với thời Lý. Rồng thời Trần không còn mang nặng ý nghĩa mơ ước nguồn nước nữa. Dạng tự chữ "S" dần dần mất, đồng thời xuất hiện thêm hai chi tiết là cặp sừng và đôi tay. Đầu rồng uy nghi và đường bệ với chiếc mào lửa ngắn hơn. Thân rồng tròn lẳn, mập mạp, nhỏ dần về phía đuôi, uốn khúc nhẹ, lưng võng hình yên ngựa. Đuôi rồng có nhiều dạng, khi thì đuôi thẳng và nhọn, khi thì xoắn ốc. Các vảy cũng đa dạng. Có vảy như những nửa hình hoa tròn nhiều cánh đều đặn, có vảy chỉ là những nét cong nhẹ nhàng. Rồng thời Lê (thế kỷ XV) thay đổi hẳn. Rồng không nhất thiết là một con vật mình dài rắn uốn lượn đều đặn nữa mà ở trong nhiều tư thế khác nhau. Đầu rồng to, bờm lớn ngược ra sau, mào lửa mất hẳn, thay vào đó là một chiếc mũi to (giống rồng Trung Hoa). Thân rồng lượn hai khúc lớn. Chân có năm móng sắc nhọn quắp lại dữ tợn. Rồng thời Lê tượng trưng cho quyền uy phong kiến. Cũng chính bắt đầu từ thời đại này xuất hiện quan niệm tứ linh (bốn con vật thiêng) tượng trưng cho uy quyền của vương triều. Rồng đứng đầu trong tứ linh. Rồng thời Nguyễn vẫn còn đứng đầu trong bộ tứ linh nhưng đã được nhân cách hóa, được đưa vào đời thường như hình rồng mẹ có bảy rồng con quây quần, rồng đuôi bắt mối, rồng trong cảnh lửa đôi. Con rồng thời Nguyễn trở lại về uy nghi tượng trưng cho

sức mạnh thiêng liêng. Rồng được thể hiện ở nhiều tư thế, ẩn mình trong đám mây, hoặc ngậm chữ thọ, hai rồng châu mặt trời, châu hoa cúc, châu chữ thọ... Phần lớn mình rồng không dài ngoằn mà uốn lượn vài lần với độ cong lớn. Đầu rồng to, sừng giống sừng hươu chĩa ngược ra sau. Mắt rồng lộ to, mũi sư tử, miệng há lộ răng nanh. Vây trên lưng rồng có tia, phân bố dài ngắn đều đặn. Râu rồng uốn sóng từ dưới mắt chìa ra cân xứng hai bên. Hình tượng rồng dùng cho vua có năm móng, còn lại là bốn móng.

Người Nhật Bản khi tạo hình rồng lại dựa theo quan niệm dân gian về các loại rồng. Họ cho rằng mỗi kỳ sinh nở con rồng cái đẻ ra chín con. Rồng thứ nhất ưa ca hát và thích mọi âm thanh êm ái, do đó đình các chuông Nhật Bản được đúc hình con vật này. Rồng thứ hai thích âm thanh của nhạc cụ nên đàn koto hoặc đàn tỳ cầm nằm ngang (horizontal harp) và trống suzumi – một thứ trống con gái đánh bằng ngón tay, được trang trí bằng hình con rồng này. Rồng thứ ba ưa uống và thích mọi thứ rượu, vì thế nó được dùng tô điểm cho cốc chén. Rồng thứ tư thích những chỗ cheo leo nguy hiểm, nên đầu hồi nhà, ngọn tháp, cùng các dầm mái chia ra của đền chùa chạm hình tượng của nó. Rồng thứ năm hay giết hại các sinh vật nên được dùng trang trí cho các thanh gươm. Rồng thứ sáu ham học thích văn chương, hình nó dùng trang trí cho bìa sách. Rồng thứ bảy nổi tiếng về thính tai, nghe được những âm thanh êm đềm của lá cây, nên tất cả những lá cây dùng để chữa bệnh được bỏ vào chai ngoài vỏ có vẽ hình rồng. Rồng thứ tám ưa ngồi nên ghế thường chạm hình nó. Rồng thứ chín ham mang vật nặng, vì thế thường được tạo hình ở chân bàn. Như vậy, vị trí

tạo hình của các con rồng là do quan niệm của người Nhật Bản quy định.

Hình mẫu chung phổ biến của rồng phương Đông là mình thuôn dài như rắn, đầu lạc đà, sừng hươu, vảy cá sắc nhọn phủ khắp mình, chân phối hợp giữa chân hổ và móng vuốt chim ưng, thở ra mây và phun ra nước. Rồng thường được thể hiện kết hợp với một vật hình cầu, mà người ta thường gọi nó là viên ngọc quý của rồng, có khả năng điều khiển được nước triều, chứa đựng tinh thần của vũ trụ. Người ta cho rằng, viên ngọc phát triển từ trạng thái hơi qua trạng thái nước kết tinh thành ngọc sáng chói vô cùng. Viên ngọc là đặc trưng của thần thánh, có thể thu lượm được nhưng phải trải qua quá trình khổ hạnh hàng thế kỷ. Thông thường trong nghệ thuật tạo hình, viên ngọc được trình bày như một vật hình cầu lơ lửng ngay gần miệng rồng để diễn tả ý rồng nhả ngọc, rồng châu ngọc, hay rồng tranh ngọc...

Rồng phương Tây (nguồn: internet)

Nhìn chung, rồng phương Tây là sự kết hợp giữa cánh dơi và đuôi rắn, thân hình của khủng long bạo chúa, có thể có một hoặc nhiều đầu (khác với rồng phương Đông chỉ có một đầu), mình rồng có vảy rất to, da rất dày và không thể sát thương

Riêng rồng trong văn hoá Hàn Quốc thường cắp ngọc đỏ trong miệng hay trong lòng bàn chân tượng trưng cho trí tuệ và chân lý.

Hình tượng rồng trong văn hoá phương Tây cũng có nhiều biến thể khác nhau. Thần thoại Hy Lạp mô tả có con rồng bảy đầu, có con rồng chín đầu chuyên ăn thịt con gái đẹp, có con trăm đầu mắt trợn trừng... Kinh *Khải Huyền* cũng mô tả rồng có bảy đầu, có thể ăn thịt bất cứ người nào mà nó muốn.

Thời trung cổ, rồng được thể hiện trong nghệ thuật tạo hình là thân phủ đầy vảy, trên lưng có gai nhọn, dáng tựa một con cá sấu, có thể có cánh hoặc không. Đến thời kỳ phục hưng, trong một bức họa của Leonard de Vinci, rồng lại được mô tả như một con thú có thân hình của sói, miệng nhe nanh đe dọa, các lông trên thân khá dài hướng về phía sau.

Rồng phương Đông (nguồn: internet)

được. Các hiệp sĩ chỉ có thể giết rồng bằng cách chặt hết đầu của chúng. Ngoài ra, dựa trên 4 sức mạnh siêu nhiên tạo ra vũ trụ là Gió, Lửa, Đất và Nước, người ta chia rồng ra làm 4 loại: (1) Rồng Đất sống trong những hang động sâu thẳm trong núi hoặc

thung lũng; (2) Ròng Nước sống ở bờ biển, dưới biển, đầm lầy; (3) Ròng Lửa sống ở các hang động của núi lửa; (4) Ròng Gió sống ở các vách đá, đỉnh núi cao.

Cách tạo hình rồng phương Tây đối lập với hình rồng phương Đông, một bên là hình ảnh tượng trưng cho sự xấu xa, ác độc, một bên là hình ảnh tượng trưng cho sự cao quý tốt đẹp.

3. Đặc trưng loại hình văn hoá thể hiện qua hình tượng rồng

3.1. Văn hoá gốc nông nghiệp thể hiện qua hình tượng rồng

Với người phương Đông, rồng là một biểu tượng cho nguồn nước. Rồng phun nước tưới mát hoa màu, cung cấp sự sống nhưng cũng có lúc loài người làm rồng nổi giận gây ra lũ lụt, nhấn chìm hoa màu, cướp đi sự sống. Dù như thế nào, rồng cũng ảnh hưởng mạnh mẽ đến cuộc sống của con người. Người phương Đông vừa tôn thờ vừa khuất phục trước sức mạnh của rồng và chưa bao giờ nghĩ đến việc giết rồng. Vì vậy, có thể nói rồng là một biểu tượng của văn hoá gốc nông nghiệp.

Vì là biểu tượng của nguồn nước nên khi xây dựng hình tượng về rồng, cư dân nông nghiệp cũng lấy hình ảnh của những con vật sống dưới nước làm chủ đạo: cá sấu, rắn, vảy cá... Và khi thể hiện sức mạnh, rồng phun ra nước tức là tạo ra điều kiện cần thiết nhất để trồng trọt (khác với rồng phương Tây phun ra lửa để thiêu cháy con người).

Trong hình hài và đặc tính của mình, con Rồng phương Đông mang đầy đủ hai nét đặc trưng cơ bản của tư duy nông nghiệp là tính tổng hợp và tính linh hoạt. Tính tổng hợp thể hiện qua hình dáng rồng trong sự kết hợp nhiều loài động vật lại với

nhau: đầu lạc đà, sừng hươu, tai bò, mắt thỏ, mình rắn nhưng lại phủ đầy vảy cá, chân phối hợp giữa chân hổ và móng vuốt của chim ưng. Tính linh hoạt thể hiện ở chỗ con rồng sinh ra dưới nước nhưng có thể bay lên trời mà không cần phải có cánh. Mặt khác, rồng phương Đông không “đóng đinh” trong một hình hài cố định mà có thể biến thành người để dạo chơi trên dương gian, cứu nhân độ thế. Điều này chưa từng xuất hiện trong các truyền thuyết về rồng phương Tây. Trong kho tàng truyện cổ Việt Nam, có rất nhiều sự tích xuất hiện hình ảnh rồng thiêng, nhưng rõ nét nhất có lẽ là sự tích Đầm Mực. Tương truyền rằng, vào đời Trần có hai vị thần con vua thủy tề mỗi ngày đều cỡi bỏ lớp thường luồng để hoá thành người đến học tại nhà thầy đồ Chu An. Khi hạn hán, mất mùa, họ đã cãi lệnh trời, dùng nghiên mực làm phép hoá mưa cứu dân. Trời biết chuyện bèn đem chặt đầu, người dân thương xót và mang ơn bèn lập miếu thờ bên cạnh Đầm mực (do nước của hai vị thần làm ra từ nghiên mực nên có màu đen như mực). Trong rất nhiều truyền thuyết, rồng còn là hiện thân cuối cùng của quá trình tu luyện. Như ở vùng Nam Bộ của Việt Nam, nơi vốn có rất nhiều cá sấu, tin rằng cá sấu tu lâu năm (nằm im một chỗ cho đất cát phủ lên thành cù lao) tới ngày đặc quả sẽ hoá thành rồng bay lên trời (hiện tượng đó gọi là Cù dậy) [6: tr.246]; hay thành ngữ “cá chép hoá rồng” vẫn được truyền tụng như một cách răn dạy về sự rèn luyện, tu dưỡng không ngừng để đạt được thành quả cao nhất.

3.2. Văn hoá gốc du mục thể hiện qua hình tượng rồng

Nếu hình tượng rồng phương Đông thể hiện tính linh hoạt thì rồng phương Tây mặc dù cũng được thêu dệt nhưng có dáng

dấp thực tế từ óc phân tích và sự tư duy logic của cư dân gốc du mục. Rồng theo quan niệm phương Tây là loài ác thú nênắt phải mang hình hài từ sự kết hợp của các loài mãnh thú: đuôi rắn, cánh dơi và thân hình của loài khủng long bạo chúa. Và đặc biệt rồng biết bay thì tất phải có cánh (tính hợp lý và tư duy phân tích) chứ không giống rồng phương Đông không cánh mà vẫn bay được (sản phẩm của tính tổng hợp, linh hoạt).

Rồng sống trong các hang núi hay trên đỉnh núi cao – thể hiện đặc trưng gốc du mục gắn với thảo nguyên, núi đồi, khác với Rồng phương Đông là sống dưới nước – đặc trưng văn hoá gốc nông nghiệp. Nếu rồng phương Đông phun nước thì rồng phương Tây phun lửa (điều này phù hợp với vị trí quan trọng của lửa trong cuộc sống của cư dân du mục dùng lửa để làm chín thức ăn). Tuy nhiên trong hành động, rồng phương Tây chỉ làm một việc là phun

Rồng phun nước bạc – hình ảnh thường thấy trong các loại hình nghệ thuật cổ truyền phương Đông

4. Văn hoá nhận thức và văn hoá ứng xử của phương Đông và phương Tây về rồng

Đều là sản phẩm của trí tưởng tượng con người nhưng rồng trong hai nền văn hoá Đông – Tây lại được khắc hoạ, được gieo ý nghĩa và được đối xử gần như khác nhau hoàn toàn.

lửa tiêu diệt con người chứ không giúp đỡ con người như rồng phương Đông. Ở góc độ khác, rồng phương Tây phun ra lửa và thường sống trong hang đất nên đại diện cho yếu tố Hoả và Thổ, còn rồng phương Đông luôn gắn liền với nước nên là đại diện cho yếu tố Thủy.

Người phương Đông tôn thờ rồng thì phương Tây lại tìm cách tiêu diệt rồng. Nếu rồng trong văn hoá phương Đông thể hiện ước vọng sống hoà hợp với thiên nhiên thì rồng phương Tây lại giúp con người thể hiện sức mạnh chinh phục thiên nhiên của mình. Rồng không giữ vị trí trung tâm mà là đối tượng để làm tôn lên lòng dũng cảm, niềm kiêu hãnh và sự dũng mãnh của các hiệp sĩ. Theo đó, giết được rồng trở thành tiêu chuẩn hàng đầu để người hiệp sĩ được ca ngợi và khẳng định “đẳng cấp” của mình. Đánh bại rồng là thể hiện khát vọng chinh phục tự nhiên, đề cao sức mạnh và khẳng định cái tôi trong văn hoá phương Tây.

Rồng phun lửa là môtip quen thuộc của rồng phương Tây

Trong văn hoá dân gian phương Đông, rồng là biểu tượng của nguồn nước, của sự sống và dẫn đầu trong tứ linh “Long, Lân, Quy, Phụng”. Theo quan niệm của người Trung Hoa, rồng là thần linh bảo hộ năm vùng (gồm 4 phương và vùng trung tâm), là kẻ bảo vệ năm hồ bốn biển. Rồng có khả năng hô mưa, gọi gió, đội sông lật bể, gọi

mây che mặt trời. Đối với người Triều Tiên, rồng là một trong bốn con vật siêu tự nhiên có phép lạ, về mùa đông nó bay lên trời, mùa xuân lại ẩn mình dưới nước sâu. Người Triều Tiên xưa tin rằng các sông suối cũng như các đại dương bao quanh đất nước mình là nơi ở của một con rồng. Người dân muốn sống trong cảnh thanh bình thì đúng kỳ lại thờ cúng quyền lực này, để rồng phun mưa cho mùa màng bội thu, không quấy nhiễu những người chèo thuyền, đi biển. Đối với người Việt Nam, trong ký ức dân gian thần mưa và thần nước mang hình hài một con rồng to thường xuyên ra biển Đông hút nước mang vào đất liền tưới tắm cho đất đai. Rồng là nguồn nước tưới cho ruộng đồng tốt tươi và giúp nhà nông hình thành kinh nghiệm dân gian: “Rồng đen lấy nước thì nắng / Rồng trắng lấy nước thì mưa”. Đối với người Hàn Quốc, rồng là biểu tượng của sức mạnh tâm linh, của may mắn, phước báu và kiết tường. Trong ngôi chùa, con rồng ngoài chức năng bảo vệ ngôi tam bảo, nó còn đem lại sự bình yên, giàu có và thịnh vượng cho con người.

Vì ý nghĩa linh thiêng và tôn quý, người Việt luôn tự hào mình là “Con Rồng cháu Tiên” qua truyền thuyết Lạc Long Quân – Âu Cơ. Khi bước vào thời kỳ phong kiến, các vua chúa ý thức được vị trí rồng trong đời sống tâm linh người dân nên đã lấy hình tượng rồng biểu thị cho sự uy nghi và vai trò tối cao của mình trong việc cai trị thiên hạ. Từ đó, rồng trở thành biểu tượng quyền lực và sự uy nghi của vua chúa. “Bước lên ngai rồng”, “xâm hại mình rồng”... là những cụm từ rất phổ biến trong thời phong kiến khi nói đến vua chúa. Những vật dụng liên quan đến vua đều được gán cho chữ “long” như long bào,

long sần, long mào... Thế kỷ XI, vua Lý Công Uẩn dời kinh đô từ Hoa Lư ra Đại La và đã đặt tên cho kinh đô mới là Thăng Long, thể hiện khát vọng và tư thế vươn lên của một dân tộc. Trong văn hoá Việt Nam, rồng hiện thân là điềm báo đất nước sắp có vị minh quân hay hiền nhân hoặc tôn phong những triều đại tốt đẹp. Thế kỷ XV, vua Xêthathilat (Lào) cho dời kinh đô từ Luông Phabăng ra Viêng Chăn và đặt tên thủ đô là Xi Xattanahutta, nghĩa là kinh đô của hàng triệu con rồng, nhằm biểu dương sức mạnh của vương quốc. Theo quan niệm của người Trung Quốc, nếu vua đang thời kỳ cai trị mà nằm mơ thấy rồng xuất hiện ở nơi khác thì lập tức cho người đi theo hướng đó để giết chết những người tài đức mà theo ông là sẽ giết vua đoạt ngôi. Còn người dân khi nằm mơ thấy mình biến thành rồng thì không bao giờ dám nói với ai vì sẽ bị cho là “khi quân phạm thượng” và có mưu đồ cướp ngôi vua.

Vì rồng là con vật linh thiêng, là hoá thân của sức mạnh siêu nhiên nên cách ứng xử phổ biến của cư dân gốc nông nghiệp là tôn sùng nó với cả lòng biết ơn, cầu mong lẫn nỗi sợ hãi. Ở hầu hết những nơi như cung điện hay đền thờ, người ta thường khắc hình rồng để thể hiện sự uy nghiêm và để khắc chế những thế lực xấu xa.

Trong truyền thuyết xa xưa của người Việt, người dân nước Văn Lang rất hay bị loài thường luồng (giao long) làm hại. Vua Hùng thấy vậy mới khuyên dân mình vẽ hình thủy quái lên người, thường luồng ngỡ là cùng giống nên từ đó không ăn thịt nữa (không giống như cách ứng xử của cư dân gốc du mục là đối mặt, chiến đấu và tiêu diệt). Từ đó, người Việt mới có tục xăm mình. Người Triều Tiên khi muốn mưa thuận gió hoà để canh tác nông nghiệp hay

để giông buồm ra khơi đều phải làm lễ tế bái thần rồng. Không chỉ những các chiến thuyền lớn, mà cả các thuyền chở hàng hóa, thuyền đánh cá, đò, phà..., mỗi loại đều làm một thứ lễ riêng để đảm bảo an toàn.

Ngày nay, trong quan niệm của hầu hết các nước phương Đông, rồng là biểu tượng cho sự may mắn, sự phát triển mạnh mẽ. Vì vậy, để nói đến những nước châu Á có nền kinh tế vững mạnh, vượt trội trong khu vực, người ta ví von đó là “những con rồng châu Á”. Người Việt nói về ước mơ xây dựng đất nước giàu đẹp thì thường dùng cụm từ “đưa đất nước hoá rồng”. Mỗi dịp lễ tết truyền thống, người ta thường hay múa rồng trước nhà để cầu mong vận may đến với mình.

Văn hoá các nước phương Tây xem rồng là một biểu tượng của sự xấu xa, của cái ác cần tiêu diệt. Người ta kinh hãi, khiếp sợ rồng và mong mỏi có những người anh hùng tiêu diệt nó để đem lại sự bình yên. Con rồng xuất hiện sớm nhất có lẽ là rồng Apophis trong thần thoại Hy Lạp, nó tạo ra sự hỗn loạn và bóng tối trên trái đất về đêm. Rồng Nidhogg trong truyền thuyết người Na Uy có sức mạnh khủng khiếp và là mối đe dọa tàn phá vũ trụ. Nó gặm rễ cây Tần bì hùng vĩ Yggdrasil (biểu tượng của vũ trụ trong truyện cổ thời đó), làm vũ trụ mất cân bằng. Trong huyền thoại Cơ đốc giáo, rồng trở thành hiện thân của quỷ dữ hoặc là đầu tở của quỷ dữ (đuôi rồng mô phỏng theo đuôi của quỷ Satãng), nó có thể ăn bất cứ người nào mà nó muốn. Trong nhiều câu chuyện dân gian khác, rồng là vật nuôi để canh giữ kho báu hay thánh địa của những ác quỷ hay những kẻ tà tâm.

Hầu hết các truyền thuyết về rồng trong thần thoại phương Tây xoay quanh mô típ: rồng có nhiều đầu, chuyên gieo rắc tai họa

như giết người, bắt những người con gái xinh đẹp (đa phần là công chúa), sống trên các hang núi cao, hiểm trở; một hiệp sĩ giết rồng sau một cuộc chiến dữ dội để cứu một dân tộc hay một nàng công chúa. Những truyền thuyết như vậy đã hình thành trong cách nghĩ của người dân ông phương Tây một quan niệm sống: phải chiến đấu đến cùng với những khó khăn thử thách (như những con rồng gian ác), và sẽ nhận được sự ngưỡng mộ và công nhận danh dự của cả xã hội (cưới được những nàng công chúa đẹp). Trong truyền thuyết và thần thoại Hy Lạp, rồng còn là kẻ canh giữ bộ lông Cừu Vàng và khu vườn của các nàng Hesperide. Mô típ truyện này cũng rất phổ biến ở phương Tây và ngày nay vẫn được nhắc lại trong các bộ phim thần thoại về chủ đề đi tìm kho báu. Sự chiến thắng rồng mang ý nghĩa chinh phục một thế lực đen tối để mang lại nguồn của cải dồi dào.

Khi quan niệm rồng đại diện cho cái ác thì hẳn nhiên chỉ có một lựa chọn trong văn hoá ứng xử phương Tây đối với rồng là tiêu diệt nó. Hành động này cũng nhằm chứng minh cái thiện luôn luôn thắng cái ác. Người giết được rồng được coi là một vị anh hùng vĩ đại. Trong thần thoại Anh, thánh George đã giết chết một con rồng trắng có cánh đen luôn đi giết hại loài người. Ông đã trở thành một vị anh hùng và là thánh bổn mạng của nước Anh. Những đầu rồng bị đập vỡ, những con rắn bị tiêu diệt là hình ảnh vĩnh cửu về cuộc chiến giữa cái thiện và cái ác trong quan niệm phương Tây. Ngoài các bức vẽ nổi tiếng về thánh Misen hay thánh George diệt rồng, chính Đức Kitô cũng thường được thể hiện ở tư thế chân dẫm xéo xác con rồng. Sự khuất phục rồng dưới các vị thánh trở thành biểu tượng chiến thắng của cái thiện.

Bảng tổng hợp so sánh rồng phương Đông và phương Tây

Đặc điểm	Đông	Tây
Tạo hình	<ul style="list-style-type: none"> - Là tư duy của trí tưởng tượng - Minh dài giống bò sát, có vây giống cá, đầu kỳ lân. - Một đầu - Không có cánh, bay được. - Sống dưới biển => sông nước, đồng bằng. - Phun nước. 	<ul style="list-style-type: none"> - Là tư duy của trí tưởng tượng - Cánh dơi, đuôi rắn, thân khủng long bạo chúa. - Một hay nhiều đầu. - Có cánh, bay được. - Sống trong hang núi => núi, thảo nguyên. - Phun lửa.
Nhận thức	<ul style="list-style-type: none"> - Biểu tượng của nguồn nước, sự sống. - Biểu tượng may mắn, cát tường, biểu tượng quyền uy, cao sang - Tượng trưng cho sức mạnh của vua chúa 	<ul style="list-style-type: none"> - Biểu tượng của sự tàn phá, hủy diệt. - Biểu tượng của sự xấu xa, tàn ác. - Đối tượng thể hiện sức mạnh của các hiệp sĩ.
Ứng xử	<ul style="list-style-type: none"> - Tôn thờ, kiêng nể - Không được giết rồng, giết rồng là phạm tội tày trời. Thờ cúng, cầu nguyện để mong có cuộc sống bình an, sung túc. 	<ul style="list-style-type: none"> - Căm ghét, kinh sợ - Phải tiêu diệt rồng để đem lại cuộc sống bình yên, hạnh phúc.
Đặc trưng văn hóa	<ul style="list-style-type: none"> - Văn hóa gốc nông nghiệp - Tính tổng hợp và tính linh hoạt. - Mong ước hòa hợp với thiên nhiên. 	<ul style="list-style-type: none"> - Văn hóa gốc du mục - Tư duy phân tích và óc logic - Mong ước chinh phục thiên nhiên.

5. Những sự giao thoa thú vị về rồng phương Đông và rồng phương Tây

Rồng phương Đông không phải luôn luôn mang ý nghĩa tốt và rồng phương Tây cũng không phải luôn luôn là hiện thân của cái ác.

Ở phương Đông, rồng cũng có lúc mang lại nhiều tai ương cho con người. Trong các truyền thuyết Trung Hoa, rất nhiều lần rồng biến thành những chàng trai tuấn tú lên bờ quyến rũ con gái nhà lành, hoặc tệ hơn là bắt cóc con gái nhà lành (điều này giống với mô típ thường thấy của rồng phương Tây). Trong truyền thuyết *Chín rồng giận nước* của Trung Hoa, chín con rồng được trời sai xuống làm mưa cho dân lại ăn uống thoải thích, say sưa túy lúy đến nỗi làm mưa quá hăng hái gây nên cảnh lụt lội rồi lên núi ngủ. Đến khi hết lụt, vào vụ mùa, người dân cần nước tưới thì rồng lại mê ngủ chưa dậy gây nên hạn hán kéo dài... Với người Nhật, rồng bên cạnh ý nghĩa tốt đẹp là nguồn nước, mùa màng bội thu, thì còn là biểu hiện của cái xấu. Hình ảnh thần Fudo

khuyết phục một con rồng chính là đã thắng sự ngu dốt và tối tăm.

Ở phương Tây, vào thời Trung cổ, rồng đã trở nên chính nghĩa hơn, thân thiện hơn khi nó gắn liền với hình tượng “người kỵ sĩ cưỡi rồng”. Lúc này, con người và rồng gắn bó với nhau, cùng vượt qua nhiều khó khăn nguy hiểm và rất nhiều lần rồng xả thân cứu chủ của mình. Rồng đã từng là biểu tượng của cả một quốc gia. Người La Mã cổ mang hình tượng con rồng khi họ chiếm đóng nước Anh. Vào thế kỉ XX, người Welsh chính thức lấy hình tượng con rồng lửa làm biểu tượng quốc gia trên quốc huy của họ. Ngày nay, một bộ phận giới trẻ phương Tây xem rồng là một biểu tượng tuyệt đẹp cho sức mạnh và sự tự do tuyệt đối.

Trong thần thoại về sự hình thành nguồn gốc dân tộc, hai truyền thuyết “Lạc Long Quân – Âu Cơ” của Việt Nam và truyền thuyết về người anh hùng Cadmus của Hy Lạp có một sự giống nhau thú vị. Điểm giống nhau giữa hai truyền thuyết này là con người đều có nguồn gốc từ

rồng. Trong truyền thuyết Lạc Long Quân – Âu Cơ, Lạc Long Quân vốn có gốc rồng cưới Âu Cơ gốc tiên đẻ ra trăm trứng nở ra trăm con từ đó hình thành nên dân tộc Việt. Còn trong truyền thuyết Cadmus, khi Cadmus dẫn người đi khai khẩn những vùng đất mới, ông được một con bò thần dẫn tới một địa điểm ở Boeotia. Khi ông ta phái người của mình đi lấy nước ở một con suối, tất cả mọi người bị một con rồng canh giữ ngọn suối giết chết. Sau đó, Cadmus đã giết chết con rồng, nhổ răng của rồng và gieo xuống mảnh đất. Từ mỗi chiếc răng một ra một toán người có vũ trang, chém giết lẫn nhau để rồi cuối cùng chỉ còn 5 người sống sót. Những người này giúp Cadmus xây dựng một tòa thành và sau này tòa thành đó phát triển thành thị trấn Thebes. Năm người kia trở thành tổ tiên của tầng lớp quý tộc thành Thebes.

Cùng hàm chứa ý nghĩa con người có nguồn gốc từ rồng nhưng mỗi truyền thuyết lại biểu đạt theo những cách khác nhau thể hiện rõ nét tính cách văn hoá Đông – Tây. Trong truyền thuyết Lạc Long Quân – Âu Cơ, dân tộc Việt hình thành trong sự hoà bình, trong sự hoà hợp giữa con người với tự nhiên, điều này thể hiện tính hoà hiếu, trọng thiên nhiên của văn hoá gốc nông

ngiệp. Còn trong Cadmus, con người muốn tồn tại thì phải chiến thắng thiên nhiên và chiến thắng lẫn nhau, thể hiện tham vọng coi thường, chế ngự thiên nhiên, đồng thời cũng là văn hoá trọng động, trọng võ, trọng sức mạnh của văn hoá gốc du mục.

*

Rồng là một hình tượng đặc biệt trong các nền văn hoá cả phương Đông và phương Tây, thể hiện sự khác biệt rõ rệt về nhân sinh quan và vũ trụ quan của hai loại hình văn hoá gốc nông nghiệp và du mục. Một bên là đỉnh cao của cái đẹp, cái linh thiêng còn một bên là vực sâu của cái ác, cái xấu xa, nhưng đều có cùng điểm chung: rồng chính là đối tượng để con người thể hiện sự khát khao về một cuộc sống bình yên, hạnh phúc.

Mặc dù vẫn tìm thấy những điểm chung trong quan điểm về rồng của hai nền văn hoá nhưng chỉ là sự trùng hợp ngẫu nhiên, cá thể, không có tính phổ biến. Khi nói về sự giao thoa giữa rồng phương Đông và phương Tây không có nghĩa là nói chúng có cùng nguồn gốc hay nền văn hoá này chịu ảnh hưởng của nền văn hoá kia mà vấn đề làm rõ tính tương đối khi nhìn nhận về một sự vật, hiện tượng văn hoá.

*

DRAGON IN EASTERN – WESTERN CULTURES

Phan Nguyen Quynh Anh

Thu Dau Mot University

ABSTRACT

Comparison is a basic research method, especially when there is a need to indicate similarities and differences of an object which appears in two or more different cultures. Applying this method to analyze the dragon in Eastern - Western cultures, besides pointing out the visual characteristics, cognitive thinking and behavior, the article also shows the world view and perspectives of the people of each culture to conclude that the dragon in Eastern culture compared to the dragon in Western culture is influence comparison or parallel comparison.

TÀI LIỆU THAM KHẢO

- [1] Dương Lực (2002), *Kinh điển văn hóa 5000 năm Trung Hoa*, Tập 1, NXB Văn hóa Thông tin.
- [2] E.T.C. Werner (1980), *Rồng* (A dictionary of Chinese mythology), Nguyễn Từ Chi dịch, Tư liệu của Viện Mỹ thuật.
- [3] Ernest Ingersoll (1928), *Rồng và những hiểu biết về rồng*, Đỗ Trọng Quang dịch, Tư liệu của Viện Bảo tàng Mỹ thuật.
- [4] Katherine Ball (1974), *Những mô típ trang trí trong nền nghệ thuật Đông Phương*, Tập 1, Tư liệu dịch của Viện Bảo tàng Mỹ thuật.
- [5] Từ điển Tiếng Việt, NXB Đà Nẵng và Trung tâm từ điển học, 1997.
- [6] Trần Ngọc Thêm (2006), *Tìm về bản sắc văn hóa Việt Nam*, NXB Tổng hợp TP.HCM.
- [7] Trần Ngọc Thêm, Nguyễn Ngọc Thơ, *Vấn đề nguồn gốc con rồng từ góc nhìn văn hóa*, <http://vanhoahoc.vn/nghien-cuu/ly-luan-van-hoa-hoc/llvhh-nhung-van-de-chung/2663-tran-ngoc-them-nguyen-ngoc-tho-van-de-nguon-goc-con-rong-tu-goc-nhin-van-hoa-.html>
- [8] Võ Quang Nhơn (1982), *Thần thoại rồng trong cộng đồng Đông Nam Á*, Tạp chí Văn hóa dân gian.